

Nikola Milićević

Kritike i polemike

Priredio Vinko Brešić

1952.

Zlo našeg vremena

»Zlo našeg vremena« to je naslov pod kojim se danas u svijetu mnogo piše i tema o kojoj se mnogo govori. Zlo, koje proizlazi od ljudi i zlo, od kojeg ljudi trpe; odrasli ljudi, a još više omladina, koja i predstavlja najveći problem. Nije potrebno ni govoriti u kakvim je prilikama odrasla današnja omladina mnogih evropskih zemalja. To je ona omladina, koja je proživljavala djetinjstvo u ratu, bez dovoljno nadzora, bez solidnog školovanja, u gladi, nevoljama i strahu. Mnogi od njih, navikli više na surovost nego plemenitost, više na prizore smrti nego mirnog života, više na zločine nego na dobra djela, sami su često postali tvrdi, surovi, neplemeniti, a često, nažalost, i zločinci. Uz to, poslijeratno doba nije im donijelo miran i sređen život. Državni organi im nisu posvetili potpunu brigu, a niti je to bilo moguće, da se toj omladini pomogne, da ih se smjesti u domove, na školovanje, jednom riječju, da se spase od ulice. Razvijali su se i dalje stihijski. Strasti su cvale kako su htjele, a time su se i zločini množili. I kod nas se često govorilo o problemima omladine i besprizornih. A i bilo je pojedinačnih slučajeva, jer se nije moglo pravovremeno svemu doskočiti. Ali se ne može reći da je taj problem kod nas predstavljao neko teže društveno zlo, jer je narodna vlast učinila sve moguće da se takva omladina dovede na pravi put. Naši lošiji slučajevi predstavljaju upravo sitnicu prema onome kako stoje stvari u mnogim zapadnoevropskim zemljama. Često puta smo čuli za hapšenja i suđenja maloljetnih zločinaca. Za prilike u Italiji znamo, pored ostaloga, i iz De Sikinog filma *Sciussia*, za njemačke prilike iz filma »Negdje u Berlinu«, a Francuska je dala prošle godine jedan sudski proces, koji je stvorio više gužve u svijetu, nego i jedan film sa sličnom tematikom. Čitava svjetska štampa pisala je o tom procesu, a posebno se osvrnulo na njega desetak francuskih najistaknutijih pisaca i javnih radnika. Proces sam po sebi ne bi postao toliko popularan, upravo razvikan, jer se u svojoj biti nije razlikovao od mnogih drugih, koji su prošli nezapaženi, da se u toku rasprave nije pojavila jedna neočekivana stvar. Naime, jedan od optuženih mladića je izjavio otprilike ovako: kako me mogu razumjeti i suditi mi suci, koji nisu čitali Gidea, Sartrea, i Camusa? Time se je čitav proces okrenuo naglavce. Suđenje optuženima okrenulo se u suđenje literaturi. A da bi stvar bila jasnija, evo o kakvim se zločinima radilo:

Proces je u svijetu poznat pod imenom »J3« (nazvan po francuskoj omladinskoj potrošačkoj karti,

koja je bila u prometu poslije rata, kao kod nas otprilike D3). Bila su optužena dva osamnaestogodišnja mladića, Claude Falconi i Bernard Petit, zbog ubijstva. Prvi je ubio svog najbližeg prijatelja iz ljubomore, zbog neke šesnaestogodišnje djevojke i njenih lijepih očiju, kako je sam izjavio. On je jednom u kinu primijetio kako je taj njegov prijatelj poljubio dotičnu djevojku. Podlo ga je dozvao sobom na šetnju u neku šumu i u hodu mu je pucao u leđa iz pištolja. Drugi je napravio još čudniju avanturu. Imao je djevojku svojih godina, studenticu, kao što je bio i sam. S njom je sklopio ovakav ugovor: ako jedno drugo ostavi, ono koje je ostavljeno ima pravo ubiti drugo. I došlo je do prekida. Djevojka je ostavila njega. Našao ju je jednoga dana na klupi pred fakultetom, pristupio k njoj hladnokrvno i zapitao: »Dakle, zbilja ne ćeš više ići sa mnom?« Odgovor je bio: ne! On je izvadio pištolj, pucao na nju tri metka i na licu mjesta pao u ruke.

Ovakvih i sličnih drama odigralo se bezbroj u poslijeratnim danima, tako da su problemi ovakve omladine predstavljali goruće probleme mnogih zemalja. A nije svemu tome kriva ni literatura, kako su to htjeli naglasiti suci u zgradi Tribunala Melun u Parizu. Ima tu mnogo dubljih i mnogo težih uzroka, koje je, kako smo već rekli, nužno donijelo sobom ovo naše nesretno doba. Tu su igrali ulogu, pored ostaloga, i mnogi psihološki momenti, kako to naglašava francuski pisac M. Descotes, koji o tome piše otprilike ovako:

Završio je rat i pali su mnogi lažni bogovi, u koje je omladina vjerovala. Pojavila se opća dezorijentacija, opća konfuzija u gledanju razne ljudske i društvene vrijednosti. Jedini izlaz je nalazila ona omladina, koja je pripala raznim ekskluzivnim naukama, koje na laku ruku daju alfa i omega, odgovore na sva pitanja o svijetu i životu. Ali, koliko je takvih? – pita se Marcel Descotes.

Iz ovakvih momenata proizlazi najveće zlo našega vijeka (*mal de siècle*) ne samo kod omladine nego i kod odraslih ljudi. Opća nesnalažljivost opća belperspektivnost i, što je najteže, opća nesigurnost. Tek što je jedan rat završio s teškim posljedicama, počelo se govoriti o novom. Odatle se pojavio strah, skepsa i apatija. Odatle i ona, poznata uzrečica, koja se danas toliko ponavlja u svijetu: »Nama je svega dosta«. Stoga je danas u Njemačkoj toliko popularno ono njihovo »Ohne mich« – bez mene. – Ratujte, tucite se, radite što hoćete, samo – bez mene. I u Italiji isto tako: *lascia mi vivere!* – Pusti me da živim, ili bolje reći, da životarim, makar kako, samo nemojte da ponovno idem u rat.

To su problemi koji opterećuju današnjeg čovjeka na Zapadu. Sve je to odraz teških društvenih i psiholoških prilika kod njih. Nema jedinstvene misli i jedinstvenog cilja, koji bi ljude vodio u životu i radu. Opća rastrganost u filozofskom, umjetničkom i političkom pogledu.

Takvim problemima je zasićena literatura, a još više periodična štampa. Mnogo se piše mnogo se raspravlja, daju se mnogi i različiti recepti. No problemi su postali toliko akutni, da su prošle godine neki francuski i talijanski listovi pokrenuli anketu i obratili se najistaknutijim piscima i kulturnim radnicima, da dadu svoje mišljenje o »zlu našega vremena«. Donosimo ovdje nekoliko takvih izjava. Možda će biti i za nas zanimljivo kakvim se problemima bave danas na Zapadu i što o tome misle istaknuti ljudi pera.

Jedna grupa engleskih studenata intervjuirala je oko tisuću lica o načinu njihova života i svemu

onome što ih interesira. Te svoje podatke objavili su u jednoj knjizi, pa evo iz nje donosimo nekoliko zanimljivih stavaka.

Gospođica R. je prostitutka od dvadeset i dvije godine, koja posjećuje luksuzne barove. Dobro je poznata konobarima i lokalnoj policiji. Po čitav dan je pijana, na večer je vesela i živahna. Njena je deviza: život kratak a sretan. Ne želim ostarjeti, veli, uživam dok sam mlada. Možda će to trajati još desetak godina, a onda, ne tiče me se da li ću umrijeti.

Uvijek je u zelenom. Nije u stanju da zadrži novac u džepu dulje od dvadeset i četiri sata. Ovrhovoditelji i vratari slijede je po svim njenim stanovima, koje često mijenja. Ne želi da mnogi znaju gdje stanuje. Želi da to znaju samo oni, koje ona ima rado.

Njeni koferi i oprave rasute su po mnogim hotelima. Kad ne može platiti, vlasnice joj oduzimaju ono što ima i zadržavaju dok ne plati. To nju mnogo ne smeta.

Legija njenih prijatelja stalno joj telefonira s jednog mjesta na drugo. Svakako, vrlo je popularna. Neki od njenih obožavatelja odgojeni su i pristojni. Gospođica R. ih nasmijava svojim šalama i doskočicama. Njena pratnja se sastoji od mnogo ljudi između dvadeset i dvije i šezdeset godina. Mnogi su od njih zadovoljni ako mogu sjediti do nje u baru. Mlađi uživaju s njom plesati. A ona voli društvo i ljudi i žena. S nekim ljudima ide u krevet dragovoljno, za ostale, ako to žele, potrebna je izvjesna svota novaca. Voli kupovati odjeću i nakit. Tako uživa, ne brine se ni zašto. Kad je sama čita žurnale dok ne zaspi.

Gospodin D. ima dvadesetsedam godina, ali izgleda mlađi. Jako je lijep, kestenjast, s onduliranom kosom, i ohol je na svoju ljepotu. Konobar je u jednom restoranu i nije oženjen.

Stanuje kod udate sestre. Veći dio dana je zaposlen, a slobodno vrijeme dijeli na gledanje utakmica nogometa i cricketa, prema sezonama. Pije pivo i udvara svim lijepim djevojkama koje sretne. Bio je učesnik »bitke za Englesku«. Strastveni je podupiratelj jednog nogometnog kluba i ako ovaj nesrećom izgubi, on je, veli, nesretan čitavog blagdana i nema volje niti da pije. Njegova obična zarada je i po šilinga tjedno. Pije stalno, ali umjereno. Najradije posjećuje kavane, jer tamo može razgovarati o sportskim prvacima koje obožava, ili se čak i sresti s njima. Knjige nikad ne čita, čita novine i žurnale. Njegovu sestru se ne tiče, ako on vodi djevojke k sebi u krevet. On o tome kaže: Pa to je sasvim prirodno! Zašto ne? I djevojkama se to sviđa koliko i meni. Razumljivo, da ne volim imati posla s prostitutkama. Nije zanimljivo ako ne uživa i jedna i druga strana.

Gospodina D. vjera ne interesira. Kaže: Kome to služi? Nitko ozbiljno ne vjeruje u sve one bedastoće što se čitaju u crkvi. Popovi imaju pravo da se time bave, jer od toga žive. A kladim se da pas moje sestre ima više duše, nego svi župnici. A što se tiče pripadnika raznih kongregacija – sve je to samo jedna gomila licemjeraca.

Gospođica U. ima dvadeset i jednu godinu, a potječe iz višeg građanskog društva. Ima roditelje i jednu stariju sestru. Žive u blizini jednog velegrada. Imaju veliku kuću sa 200 m² vrta i tenis igralište. Gospođica U. ne radi i svu svoju energiju troši na zabavljanje, koje odgovara njenoj društvenoj klasi: tenis, izleti, šetnje po mjeseci, kino, flirt, plesovi, itd. To je mirna osoba, ali potpuno prazna. Čita par

romana na godinu, te neke novine i žurnale. Rado brblja o mladićima iz svoje sredine i kaže da je zaljubljena u jednog izvanrednog momka (koji živi od roditeljske rente i ne radi), koji ima brzu limuzinu i upravlja njome samo pomoću jedne ruke, a drugom nju drži zagrljenu. Nema interesa za bilo kakvu formu dobročinstva i dobrovoljnog rada. Kaže: »Ne vidim zašto bih trebala raditi za radničku klasu i svjetinu, koja te ostavlja ravnodušnom.«

Ide u crkvu redovito.

Gospođica E. kćerka je radnika. Ima dvadeset i jednu godinu. Obitelj je stisnuta u kući s dvije spavaće sobe: roditelji, tri sina i dvije kćerke, svi stariji. Otac i jedan sin rade u ljevaonici. Kuća nema ni kupatila ni vrta. Gospođica E. uza sve ovo, izlazi van dotjerana i elegantna. Zaručena je s jednim mornarskim mehaničarom. To za nju znači uspon za jednu stepenicu na društvenoj skali i ponosna je stoga.

Naravno, ona »zna sve o ljudima«, ali otkako je srela svog zaručnika »zaboravila je na te stvari«.

Čeka da se udomi. Po ženskim revijama traži savjete za očuvanje ljepote i uči se otmjenim gestama i lijepom vladanju u društvu. Gospođica E. pije i puši umjereno. Voli plesati i ići u kino. Želi kuću ili svoj vlastiti stan, a ne bi htjela imati djece za prve godine. »Možda kasnije!«

[...]¹

(*Krugovi*, 1952, br. 1, str. 41-48)

¹ Dalje se navode mišljenja nekoliko autora (Maurice Garçon, André Maurois, Henry Trovat, Vincenzo Carderelli, G. B. Angioletti, Aldo Palazzeschi), što je ovdje izostavljeno. – Prir.

25 godina od smrti Đure Sudete

Pučki učitelj, s osrednjom naobrazbom, bolesno osjetljiv poput djeteta, slab i bljedunjav, teško tuberkulozan od najmlađih dana, proveo je Đuro Sudeta velik dio svoga ionako kratkog života u krevetu i po lječilištima, gdje je i umro, navršivši jedva 24 godine (Virovitička bolnica, 30. travnja. 1927). Težak život, bolest, osjećanje bliske smrti, jednom riječju, životna tragedija, sve je to prouzrokovalo kod njega religioznost i njegovu, upravo razdražljivu osjetljivost, koja je dala osnovni pečat njegovoj poeziji.

Bez velikih lutanja i učenja zanata od drugih, rekli bismo, skoro bez ikakvog razmišljanja, jednostavan i iskren, on je instinktivnom snagom svoga talenta brzo i sigurno našao svoj poetski izraz, toliko svoj, da ga ne možemo usporediti ni s kim u našoj književnosti prije njega. U stranim književnostima možemo naći njemu sličnih, koje on možda nije ni poznao. U Italiji je početkom ovoga vijeka postojala čitava jedna struja t. zv. sutonista (*crepuscolari*), a njihov, najglavniji predstavnik, Sergio Corazzini (1887–1907) toliko je sličan Sudeti, da nešto sličnije ne možemo ni zamisliti. No obadvije te poezije nikle su nezavisno i samostalno, a njihovo podudaranje prouzrokovale su iste životne nevolje, ista bolest i slični temperamenti.

Sudeta je u svom kratkom životu napisao velik broj pjesama (dva podeblja sveska), ali veći dio tih radova nosi čisto početnički pečat. No 15-20 njih predstavljaju nesumnjivu književnu vrijednost i to veliku vrijednost, ako ih ocjenjujemo kao takvu i posebnu vrst poezije, naime ako gledamo uvjete pod kojima su nikle, vrijeme kad su nastale i duševne komplekse ličnosti, koja ih je stvarala i u njima dala sebe, i to adekvatno, sugestivno i do suza toplo. Stoga su mu izdavači njegovih sabranih djela za vrijeme rata napravili medvjedu uslugu, što su sabrali na okup sve što je napisao, od srednjoškolskih klupa do konca života, te tako bezbrojnim slabim pjesmicama upravo zagušili i one najbolje.

On je u svoje vrijeme bio jedan od najčitanijih pjesnika, naročito kod srednjoškolske omladine, jer njegova mekoća najviše i pogoduje tim godinama, a čitaju ga mnogo još i danas i on je jedno od onih rijetkih imena van školskog programa, za kojeg mnogi đaci znaju da je postojao i pisao pjesme.

Iako Sudeta po unutrašnjoj strukturi svoje poezije nije pjesnik, kojega bi trebalo glorificirati i dati mu široku popularnost (premda isto tako mislim da ta poezija ne nosi u sebi ništa osobito štetno), ali je u svakom slučaju nepravedno potpuno ga prešućivati i mislim da je zaslužio bar ovu prigodnu noticu. A vjerujem da bi bilo možda zanimljivih rezultata, kad bi netko danas ozbiljno i znalački pristupio podrobnijoj analizi njegove poezije i njegove pripovijetke *Mor*, jedinstvene po nekim svojim osobinama u našoj književnosti.

U svakom slučaju, jedna ozbiljna, potpuna i objektivna antologija hrvatske poezije (kakvu još nemamo) ne bi smjela preskočiti neke pjesme, po umjetničkim kvalitetama ovog zaista istinskog pravog lirskog pjesnika.

(Krugovi, 1952, br. 2, str. 188-189)

Jedna beznačajna knjiga stihova

Jakša Kušan: *Zemlja i oblaci*

Danas su knjige skupe. Izdavačka poduzeća muku muče sa svojim poslovanjem. Planovi se prave oprezno i vodi se računa o tržištu, o knjizi kao robi, a to je donekle i razumljivo. Opće je poznato da u ovakvoj situaciji domaći pisci prolaze slabije od stranih, a najslabije prolazi poezija, jer je krug njenih čitalaca malen. I ni jedan naš izdavač ne će se obradovati rukopisu pjesama, pa ma tko mu ih donio i ma kakve one bile. Poezija ne ide, a to znači da se ne čita i tu pomoći nema. A ono nekoliko zbirki, koje godišnje iziđu u Zagrebu izdaju se samo zbog izvjesnih obaveza i obzira prema kulturi ili pojedinim pjesnicima lično, već prema tome. I te rijetke knjige pjesama očekuju se s izvjesnim povjerenjem, jer ljudi misle, ako se već malo štampa, da će se štampati samo ono što je zbilja vrijedno.

S takvim smo otprilike mislima sačekali i knjigu Jakše Kušana i kad smo je vidjeli u izlozima, vidjeli smo da je podebela i da je neukusno opremljena, ali to nas nije smetalo, jer smo već na slične opreme navikli. No ipak smo nešto zaključili po vanjskom izgledu: knjiga je opsežna, mora da ipak jest nešto, kad se izdavač dao na takvu avanturu. I uzeli smo knjigu, i čitali smo je od početka do kraja, i onda smo blenuli u neodređenu i dugo mislili i nismo sami sebi vjerovali, i čitali smo ponovno, i opet – ništa. Ostadosmo potpuno nedirnuti. Čak nas ni hladnoća ovih stihova nije dotakla. Ne našosmo ni jedne jedine pjesme koju bismo olovkom zacrtali pa je sutra na večer ponovno čitali, ne iz knjige, nego iz nas i za nas. I tko uzme ovu knjigu u ruke, pa pročita deset ili dvadeset bilo kojih pjesama imat će potpuno isti dojam o Kušanu kao pjesniku kao i onaj koji pročita svih 113 pjesama ovog »šireg izbora«, kako se veli u pogovoru. Nije to nemirna gorska brzica, koja se probija kroz klance, pa se načas smiri u kakvom polju i onda opet krene strmo, bučeći i romoneći prema obliku svog korita. To je mirna poljska rječica, koja se rađa negdje ukraj polja, podno brijega, pa mutna teče tromo, da se na drugoj strani izgubi potpuno neprimjetno u kakvom ponoru. Tu nema nikakvih duševnih lomova, nema ni velikog bola ni velike radosti, nema onog unutrašnjeg impulsa, one vatre, koja izgara umjetnikovo srce i baca u svijet plamenove da svijetle drugim ljudima. Nema osnovnog pokretača i uzročnika stvaranja, a bez toga nema ni poezije. Svaka vrst umjetničkog djela, a pogotovo lirika, mora u sebi nositi pečat ličnosti stvaraoaca, tako da se kroz stihove može potpuno jasno projicirati jedan cjeloviti svijet, određen u svim svojim komponentama. A stihovi, koji ne pružaju tu mogućnost, koji strše goli, stisnuti samo u vanjska značenja pojedinih riječi i rečenica, oni su površni, bezbojni beznačajni.

Svi Kušanovi pejsaži (a toga kod njega ima najviše) predstavljaju nejasne fotografije, date samo tehničkim potezima, i to ne uvijek najbitnijim te ostaju neoživljeni, gotovo bez i jedne stvaralačke crte. Imamo dojam kao da su sve te sličice došle izravno iz vanjskog svijeta na papir kao gola sirovina i da nisu ni vidjele kreativnog laboratorija pjesnikova duha niti doživjele svoju umjetničku preradbu. Uz to, Kušan vrlo često pribjegava kratkoći sažetosti. U knjizi ima oko trideset pjesmica sa ciglih pet stihova i to kratkih. Sažetost obično ljudi hvale, ali takvu sažetost, gdje je svaka riječ iskorištena i

opravdana u svojoj vanjskoj unutrašnjoj funkcionalnosti, a cjelina potpuno postignuta. To je ona idealna mogućnost, za kojom mnogi teže i moraju težiti, ali je malo njih, koji su u stanju da je dostignu. Dati u malom i minijaturnom veliko i nepregledno, to je najteže. A Kušanove minijature su samo nabačene. Ne tvore potpunu organsku cjelinu. Izgledaju kao neodređeni početak nečega; nemaju završetka ni poante, a time ni svoje opravdanosti. One su jednako malene i ograničene po vanjskom izgledu i po sadržajnosti. Evo samo jednog karakterističnog primjera, pod naslovom »Kolo u vinogradu«.

Cure stazom klopoću,
Momci uz njih topoću,
Radosno se grohoću.

Ljese ljudi gromoću,
Tutnji tutnjem šoboću,

A tko zaviri u knjigu, vidjet će da nismo izabrali najgoru i da nema mnogo boljih od nje. Tu i tamo bljesne po koji svježiji stih, po koja življa slika, ali je sve to gotovo neprimjetno u onoj poplavi osrednjeg i slabog.

Tek pod konac, u ciklusima »Ogoljele jave« i »Sarajevski soneti« razbija se ponešto ova monotonija nekim dučićevskim humorom i regionalnim koloritom. A sonet »Pjesnik i Platon« upravo neugodno podsjeća na Dučićeve dubrovačke motive, ne samo po osnovnoj intonaciji, nego i po nekim čisto sličnim ili jednakim izrazima. Kod Kušana: dugokos ko ovca, bluza od laka kretona, Platon; kod Dučića: sed ko ovca, ruho od crnog velura, Platon.

Tek pet-šest pjesama iz ove zbirke moglo bi podnijeti nešto strožu kritiku, a da ni u tom slučaju ne prijeđu okvire svoje osrednjosti. (*Jesenji suton, Listopad, Akšamluk, Sevdah, Tuga* i još par njih). Naravski da se svatko ne bi s ovim izborom složio.

I kako ova, po vanjštini korektna, a u stvari penzionerska lirika, ne izaziva čovjeka na velika razmišljanja niti budi asocijacije, o njoj se ne može mnogo ni govoriti i to je najteža činjenica, koja stoji protiv ove knjige. To je ona poezija, najopasnija i najštetnija u umjetničkom smislu (kakve mi uostalom imamo dosta), za koju se ne bi odmah moglo reći da je potpuno slaba. Ipak u njoj »nešto, ima«, a opet, ustvari nema ništa ili vrlo malo. To je ona nesretna bezbojnost, bezbolnost, osrednjost i razlivenost, s vanjskim (boljim ili lošijim) efektima, koji nastoje prikriti unutrašnju prazninu.

I na koncu, ova bi knjiga, po siromaštvu izraza i poetskih slika, po bljedoći doživljaja i po skučenosti forme spadala negdje u porodicu epigonskih tvorevina s kraja prošloga vijeka, a ipak je našla izdavača i 160 stranica dobrog dragocjenog papira.

(*Krugovi*, 1952, br. 3, str. 283-284)

Stanislav Vinaver: *Evropska noć*

Novo pokolenje, Beograd, 1952.

Mnogo je stihova poteklo iz ljudskih mučilišta, koja je stvorio fašizam u prošlom ratu. Gotovo u svim evropskim zemljama objavljuju se ti ljudski dokumenti, dani u živoj umjetničkoj riječi i često govore o strahotama zločina snažnije i potresnije od mnogih dokaznih materijala i novinskih izvještaja. Evo još jednog takvog dokumenta, pa makar i sedam godina poslije rata. Iako Vinaverova knjiga nije nekakve veliko svjedočanstvo, jer je u mnogome nejasna i zamagljena, ipak je vrijedna pažnje i zbog ono nekoliko mjesta, u kojima je progovorila neposrednost i poezija:

Zamračili su Evropu kao šumu četinara,
Kao planinsko selo u vlažnom području gorja,
Kao pijano mornarsko bludilište
U memljivom jendeku pristaništa.

Iako su Vinaverove metafore pomalo neobične i surove, on je ipak katkada znao dočarati teške atmosfere, koje je sâm doživljavao. Ali, nažalost, u ovoj knjizi, koja nosi podnaslov *Pesme iz zarobljeništva*, ne govori se uvijek ovakvim tonom. Izgleda da je Vinaver bio više zauzet svojim ličnim unutrašnjim preokupacijama, nego teškim događajima, u kojima se nalazio. Ponesen raznim asocijacijama i refleksijama, on ubrzo napušta ovo dokumentiranje, pa ćemo se pomalo iznenaditi kad vidimo, da se tu zapravo govori više o svemu nego o zarobljeništvu. S druge strane, kad pročitamo čitavu knjigu, onda opraštamo Vinaveru ovo udaljavanje, jer vidimo da je jači kad govori o sebi samome, pomalo izoliranom, nego kad se upušta u pričanje događaja oko sebe. On je tu – gotovo bismo rekli – pasivan govornik, čisto narativan i razliven, a rijetki su stihovi u takvim pjesmama iz kojih izbija poezija. Ta se narativnost najbolje vidi u ono nekoliko pjesama na koncu knjige i u njima gotovo da i nema ništa osim prepričavanja izvjesnih sadržaja.

Vinaver uopće voli rastrganost, odstupanje od crvene niti pjesme i šetnje po kozmosu u svim smjerovima, pa je čitaocu upravo nemoguće sabrati te njegove ekscese i uhvatiti jedinstvo fiksiranog doživljaja.

Usto su pjesme, koje govore direktno o logoru, pisane slobodnim stihom, toliko slobodnim u najobičnijem smislu, da je na mnogim mjestima ritam potpuno odsutan, te imamo dojam kod mnogih mjesta da čitamo prozne sastavke. Odatle i ona razmahana opširnost u pripovijedanju, poigravanje riječima i jezična gimnastika. Mjestimično je simpatična ta Vinaverova neobuzdanost i drskost, jer otkriva nemiran i dovitljiv duh. On je kadar da nas zabavi svojim, često inventivnim jezičnim doskočicama, doduše manje u ovim stihovima nego u prijevodima, ali on po našem mišljenju nema realne mjere u tome, pa zna pretjerati i pokvariti opći utisak.

Tek tamo, gdje se Vinaver osjetio pomalo skučen, oslobodit će se tih razbacivanja, njegove će ekspresije postati mirnije i kristalnije, a misli će poteći ogradenim, i donekle harmoničnim koritom. Tu ni njegove metafore ne će onako napadno stržati, nego će homogenije biti uklopljene u cjelinu i njihova će funkcija biti dragocjena i svrsihodna. To je uglavnom postigao u pjesmama, koje je gradio vezanim stihom, i mislimo da je on za Vinavera daleko djelotvorniji od slobodnog, jer ga disciplinira i čuva od digresija. Doduše, to uvijek nije tako, ali se ipak u većini slučajeva dobiva ovakav utisak, jer ćemo zbilja ono što je najvrednije u ovoj knjizi naći upravo među kratkim pjesmama, u kojima je Vinaver jednom strofom znao reći daleko više, nego na drugom mjestu čitavom stranicom stihova. Možda je jedina iznimka pjesma *Naselje*, gdje je od početka do kraja ipak zadržana ravnoteža i dostignut ugodan i lagan štimung, kakvih se rijetko nađe kod Vinavera. Već smireni i slikoviti početak te pjesme ulijeva povjerenje:

Reka je sanjivo promicala,
Zelene vrbe sprečavale su
I ono malo uspavana filma
Da se pribere.

Tek kad je došla u oblast čovekovu,
Gde je on podigao naselje,
Reka se razgoropadila,
Počela da se prenemaže
Da jeca i likuje,
Da se bog zna s kim natpeva.

Sličan utisak, iako ne ovako cjelovit, dobit ćemo i kod pjesama *Videla prizivaju* i *Klanac sobom obuzet*. Vinaver zna udahnuti život i onome što je mrtvo, pokrenuti i ono što je statično, pa ćemo iz njegovih stihova čuti tajanstveni govor rijeka i osjetiti gibanje i unutrašnju dinamiku litica.

Možda je najznačajnija pjesma u ovoj knjizi *Katedrala*, iako nam nekoliko mjesta, makar i izdaleka, doziva u sjećanje *Svakidašnju jadikovku* Tina Ujevića. No to ne umanjuje njenu vrijednost jer se u njoj osjeća autentična Vinaverova intonacija, s njegovim vlastitim životnim nedaćama i pogledima. To su nedaće vječnog Sizifa, koji vuče teret svojih želja dalekom cilju:

Na malenim kolicima
Vukao sam teški kamen
Sa planine u dolinu.

Uvijek uporan, on će i poslije svih padova i razočaranja vjerovati, da će bar netko drugi dovući njegov teret na mjesto, ako on sam klone i iznemogne:

I drugi će neki govor

Da zazvoni na usnama
Da procveta u srcima.
I molitve drugačije
Raščiniće tamu sveta
Uzrujnim romorenjem.

Sam samotan i bez druga
ja ću večno vući kamen
Za sve nove bogomolje.

Ovi su stihovi gorki, zato što su istiniti i neposredni, zato što su došli izravno iz Vinaverove teško uhvatljive nutrine. To je jedno od onih rijetkih mjesta, gdje se Vinaver gotovo zaboravljao i gdje je njegov intelekt prestajao biti superioran nad senzibilnim životom pjesnika. U takvim, rekli bismo, časovima iskrenosti, Vinaver je znao progovoriti poetskim jezikom, makar to u »Evropskoj noći« nije tako čest slučaj.

Progonjen nejasnim nemirima, opčinjen mutnim slutnjama, Vinaver je sam najbolje definirao svoj put u ovim stihovima:

Pripadam tajno predelu slutnje
Zlokobnih gora, zelenih voda
Što se u mraku drevnome gube.
Opčinjen trajno zanosom tamnim,
Jezivim krikom groznica ljutih –
Sadržaj mutni dečaćkih snova.

S ovakvim opterećenjima on nas vodi u raznim pravcima, po vijugavim i strmim linijama svog svijeta. Mi ćemo s njime zaći u san rijeka, u vrtloge i virove, u bunovne čestme da bi nas opet vratio u očaranu nutrinu bića. Onda će slijediti let u vasionu u tajne sazvučja i svjetova, ne bi li se gore nešto pronašlo i skinulo za crva zemaljskog. Ali se s tih nejasnih izleta vraćamo praznih ruku i s resignacijom saznajemo:

Ustuka nema, ni druge tajne,
Večna je duše za dušu glad –
Za požar čula, za sne beskrajne,
Jedan je zastoj, jedan je pad.

Narod obično kaže: Što netko leti veću visinu, to će doživjeti jači udarac kad padne. Pa ako Vinaverova vitalnost ne dopušta da se klone i ako on grčevito i donkihotski srće naprijed u nepoznato, bilo kuda, ipak se i u tom vječnom kretanju naslućuje neminovno srozavanje, baš zato što je to put u

nepoznato, zato što se tu neprestano govori o magijama, opčinjenju, slutnjama, snima, bunilu, zanosima, kobi itd. Te su riječi vječna pratnja Vinaverovih stihova, to je najglavniji tehnički materijal kojim on gradi svoje kule na pijesku, labilne i krhke, koje može i najmanji lahor poljuljati. Kad pjesnika ponese srce u tajne i opasne predjele, mi to razumijemo i donekle opravdavamo, ali Vinavera obično vodi razum, tvrd i neumoljiv, pa su te njegove šetnje to čudnije i neshvatljivije. On je sam za sebe rekao gorku istinu:

Ne živim trajnim smislom –
Tek samo bunilom večitim.

A to bunilo provijava ovom knjigom od početka do kraja. Dalo je ono i zanimljivih otkrivenja, koja su mogla izbiti možda jedino iz tog i takvog bunila, ali je ono u većini slučajeva ipak samo zamutilo i najobičnije sitne ovozemaljske istine. Bunilo i podsvijest mogu biti i uvijek su bili sastavni dio procesa umjetničkog stvaranja, ali kao svi ostali, tako i ove elementi moraju imati odmjerenu molekularnu omjer, ako hoćemo da spoj ne ispadne nakazan. A ako izdvojimo bilo koji od poznatih elemenata ovog spoja i podvrgnemo se njegovim stihijskim zakonima, onda je košmar neminovan i ostvarenje mora ispasti disharmonično.

Evropska noć kao naslov knjige djeluje pomalo grandiozno, pa bismo očekivali neku širinu, velike zahvate i općeljudske probleme, ali Vinaver nije u tome uspio. Doduše, tu se mogu vidjeti u nekim pjesmama samo nejasne konture te širine ili bolje rečeno, samo slutnje i želje da se nekud poleti, a ustvari autor ostaje kod sebe i u sebi, sapet i okovan u svoje misli, koje nije znao izvesti na čistinu i svjetlo, već ih je vodio i ostavio po tamnim hodnicima labirinta svoje komplicirane psihe.

Uzeti općenito, Vinaverovi stihovi nemaju velike umjetničke vrijednosti i oni ne će naći mnogo čitalaca, koji ne bi zlovoljno odbacili knjigu poslije nekoliko pročitanih pjesama. Rijetko će tko moći dublje zaći u ovaj začarani svijet, ali smo ipak skloni da, uza sve to, Vinaveru odamo izvjesno priznanje zbog njegove smionosti, pomalo superiorne rasipnosti i zbog četrdesetgodišnje dosljednosti u nmodernom modernizmu.

(Republika, 1952, br. 12, str. 399-401)